

DİNSEL YÖNELİMİN KİŞİLİK BOYUTLARI

John MALTBY*

Dr; Sheffield Hallam Üniversitesi
Sağlık ve Toplum Çalışmaları Fakültesi
Birleşik Krallık

Çev. Mustafa KOÇ

Doç. Dr.; Balıkesir Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi ABD
e-posta: mustafakoc@balikesir.edu.tr

Öz

Bu çalışmanın amacı, dindarlık ve kişilik ile ilgili Amerikalı yetişkinler üzerine daha önce yapılan bir araştırmayı (J. Maltby & M. Talley & C. Cooper & J. C. Leslie, 1995), Amerikalı olmayan yetişkinler üzerinde de uygulayarak, söz konusu olguların boyutlarıyla ilgili bazı ölçekler arasındaki ilişkiyi inceleyerek genişletmektir. Bu araştırmaya, Birleşik Krallık ve İrlanda Cumhuriyeti'nden 436 erkek ve 604 kadın olmak üzere toplam da 1.040 yetişkin denek katılmıştır. Bu çalışmada, istatistiksel olarak Pearson Momentler Çarpımı Korelasyonu ile Temel Bileşenler Analizi gibi korelasyon teknikleri kullanılmıştır. Dolayısıyla söz konusu bu teknikler bağlamında aynı bileşene yüklenerek psikotiklik ile dine ilişkin kişisel yönelim ölçekleri arasında negatif yönde; obsesif kişilik özellikleri ile dine ilişkin kişisel yönelim ölçekleri arasında ise pozitif yönde anlamlı ilişkiler olduğu saptanmıştır. Ayrıca, obsesif belirtiler ile dış-güdümlü dinsel yönelim arasında da pozitif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bununla beraber, araştırmada kullanılan bu obsesif ölçeklerin hiçbirisi, dindarlık ölçeklerini de kapsayan bir bileşen üzerine yüklenmemiştir. Sonuç olarak çalışmada, psikotikliğin, dinin kişisel görünüşüyle negatif yönde ilişkili olmasına ve din psikolojisiyle de ilintili görünmesine rağmen; obsesiflik ile din arasındaki ilişkinin parçalara ayrılmış, orta düzeyde ve sınırlı olduğu tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İç-güdümlü ve dış-güdümlü dinsel yönelim, Eysenck'in kişilik teorisi Psikotiklik, Nevrotiklik, Dışadönüklük.

* John Maltby, School of Health and Community Studies, Sheffield Hallam University, United Kingdom.

Yazışma adresi: Psychology Subject Group and Centre for Health and Social Care Research, School of Health and Community Studies, Sheffield Hallam University, Collegiate Crescent Campus, Sheffield, S10 2BP, United Kingdom.

- Bu çalışma, John Maltby'in "Personality Dimensions of Religious Orientation" başlıklı makalesinin tercümesidir. {Kaynak: Maltby, J. (1999). Personality dimensions of religious orientation. *The Journal of Psychology*, 133 (6), 631-640}.

Not-1: Çeviren tarafından, metnin daha iyi anlaşılabilmesi için makalenin ana ve ara başlıkları numaralandırılmış ve dipnot verilerek metinde geçen teknik kavramların kısa açıklamaları yapılmıştır.

Not-2: Bu makale çevirisinde, teknik açıdan kavram kargaşalığına yol açmamak ve ilgili kavramların içeriklerine ilişkin birlikteliği sağlamak amacıyla, kullanılan psikolojik kavramların İngilizce orijinallerinin Türkçe karşılıkları/çevirileri için Türk Psikologlar Derneği'nin yayınladığı "Psikoloji Terimleri Sözlüğü" referans alınmıştır (bkz. Ayvaşık, H. B. ve ark., 2000).

PERSONALITY DIMENSIONS OF RELIGIOUS ORIENTATION

Abstract

The aim of this study was to extend previous research on religiosity and personality among U.S. adults (J. Maltby & M. Talley & C. Cooper & J. C. Leslie, 1995) by examining the relationship between several measures of those dimensions among non-U.S. adults. Participants were 1.040 adults (436 men, 604 women) from the United Kingdom and the Republic of Ireland. Correlational techniques (Pearson product-moment correlations and principal components analysis with oblimin rotation) revealed that psychoticism shared a significant negative association with, and loaded on the same component as, measures of personal orientation toward religion. Obsessional personality traits had significant, positive associations with measures of personal orientation toward religion. Obsessional symptoms shared a moderate, significant, positive correlation with an extrinsic orientation toward religion. However, neither of these obsessiveness measures loaded on a component that contains measures of religiosity. It is argued that although psychoticism is negatively related to personal aspects of religion and has relevance to the psychology of religion, the relationship between obsessiveness and religion is fragmented, moderate, and limited.

Keywords: Intrinsic and extrinsic religious orientation, Eysenck's personality theory, Psychoticism, Neuroticism, Extraversion.

1. GİRİŞ

Konuyla ilgili yapılan bazı çalışmalar, dinsel yönelimin yetişkinlerde oluşan kişilik¹ ile ilişkili olduğu önermesini desteklemektedir. Bu çalışmalarda ortaya çıkan iki araştırma alanı, dindarlığın H. J. Eysenck (1975, 1976)² ve Freud'un (1907/1961)³ dinsel kişilik teorileri ile ilişkilidir.

1 Kişilik/Personality: Bireyi başkalarından ayıran bilişsel, duygusal ve davranışsal özelliklerin tümüdür. Zaman zaman mizaç ve karakter kavramlarıyla eşanlamlı kullanılan kişilik, temelde bireyi diğer bireylerden ayıran öznel tutum ve davranışlarını kapsamaktadır (Erkuş, 1994: 148-150).

2 Eysenck, Hans J. (1916-1997): Alman asıllı İngiliz bir psikolog olan Eysenck, Almanya'nın Berlin kentinde her iki eşin de sahne oyuncusu olduğu bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Anne-babasının, kendisi iki yaşındayken boşanması sonucunda büyük annesi tarafından yetiştirilen Eysenck, Nazi iktidarı döneminde aktif bir Yahudi sempatiçisi olarak 18 yaşında bu ülkeden ayrılarak geldiği İngiltere'deki Londra Üniversitesi'nde psikoloji eğitimi almıştır. Bunun ardından Eysenck, 1955-1983 yılları arasında Londra Üniversitesi'nde psikoloji profesörü olarak görev yapmıştır. Araştırmalarının büyük çoğunluğu, insan ilişkilerindeki ve zekasındaki normal farklılıklara ilişkin psikometrik çalışmalardan oluşan Eysenck, yeterli ampirik veri olmaksızın ortaya atılan tezlere karşı da açıkça tavır almıştır. Ayrıca kişilik konusundaki faktör analizi çalışmalarına, sosyal tutumların analizine ve davranışçı terapinin gelişmesine çok önemli katkılar sağlayan Eysenck, öğrenilmiş alışkanlıkların çok önemli olduğuna inanan bir davranış ekolü mensubu olmasına rağmen özellikle bireyler arasındaki zekâ ve kişilik gibi ruhsal farklılıkların belirlenmesinde genetik faktörlerin de önemli bir etken olduğunu savunmuştur (Budak, 2000: 288).

3 Sigmund Freud (1856-1938): Avusturyalı bir psikiyatr olan Freud, önce nöroloji uzmanı sıfatıyla insanın sinir sistemi üzerinde anatomik çalışmalarda bulunmuş olup kokainin ağrı kesici özelliğini keşfetmiştir. 1885 yılında Paris'te ünlü bir Fransız nörolog olan Charcot'un hipnotizmle ilgili derslerini takip ederek bu aşamadan sonra psikopatoloji alanına yönelmiştir. Tekrar Viyana'ya döndüğünde ise psikiyatr Joseph Breuer ile çalışmaya başlayan Freud, nevrozların her türlü örgensel zedelenmeden ayrı olduğunu kabul ederek bu ruhsal şoku bilinç düzeyine çıkarabilmek için "serbest çağrışım" yöntemini kullanmıştır. Bu anlamdaki çalışmalarına ilk olarak kendini inceleyerek başlayan Freud, 'ben, iç ben, üst ben' gibi insanın ruhsal yapısının katmanlarını birbirinden ayrılarak "haz ve gerçeklik ilkeleri"ni tespit etmiştir. Rüyalara çözümlemesinde simgelerin rolü üzerinde duran Freud, 'sansür, geriye itme, libido, transfer' ve özellikle de "bilinçaltı" kavramlarını kullanarak psikanaliz adıyla bilinen yeni bir psikoloji ekolünü kurmuştur. Çocuğun psikolojik yaşamının, erişkin yaşamını kökten etkilediğini savunan Freud, çocukluk dönemindeki yaşam izlerinin bilinçaltına yerleştiğini ve bireyin bundan sonraki hayatını etkilediğini ifade etmiştir. O'na göre, cinsellik ve saldırganlık üzere bireyin iki temel güdüsü vardır (Gürün, 1996: 52-55).

Dindarlık ve kişilik konularını içine alan araştırma alanlarından biri, Eysenck'in kişiliğin boyutsal modelinin (H. J. Eysenck & M. W. Eysenck, 1985) dindarlık üzerine uygulamasını merkeze almıştır. Bu modeldeki dindarlık, hoşgörü yaklaşımli bir sosyal tutumdur. Söz konusu bu hoşgörülü tutumlar, koşullama/şartlandırmanın⁴ bir sonucu olarak düşünülmektedir. Bu bağlamda kolay koşullanan bireylerin, psikotiklik ölçeklerinde, anlamlı düzeyde daha düşük puan aldıkları bulunmuştur. H. J. Eysenck (1975, 1976) konuyla ilgili yaptığı araştırmalarında, hoşgörülü bireylerin daha çok dinsel tutumlara sahip olduğunun beklendiğini iddia etmişti. Bu nedenle Francis'e (1991, 1992) göre, nevrotiklik⁵ ve dışa-dönüklük⁶ gibi diğer kişilik boyutlarına kıyasla psikotiklik,⁷ din ile ilişkilendirilen daha temel bir boyuttur.

Yukarıda sözü edilen bu önerme için ampirik destek vardır. Francis Hristiyanlığa Yönelik Tutum Ölçeği / Francis Scale of Attitude Toward Christianity'ni (Francis & Stubbs, 1987) kullanan araştırmacılar, bu dindarlık ölçeğinden elde edilen yüksek değerlere, H. J. Eysenck'in psikotiklik ölçeğinden elde edilen düşük değerlerin eşlik ettiğini saptamışlardır (Francis, 1991, 1992; Francis & Bennett, 1992; Francis & Pearson, 1993; Lewis & Joseph, 1994b; Lewis & Maltby, 1995a; Maltby, 1997c; Maltby & Talley & Cooper & Leslie, 1995).

Bu verilere ek olarak araştırmacılar, konuyla ilgili yapmış oldukları çalışmalarda bu önermeyi test etmek amacıyla diğer dindarlık ölçeklerini de kullanmışlardır. Bu kapsamda dine yönelik kişisel ve toplumsal referanslar arasındaki ayrıma dayalı olarak Brown (1987) tarafından geliştirilen dindarlığın özel ve kamusal anlatımlarının dışa vurumlarından oluşan ölçeklerin kullanıldığı çalışmalar da yapılmıştır. Söz konusu bu çalışmalar, psikotikliğin kişisel dua ve kilise katılımı sıklığıyla negatif yönde anlamlı bir ilişkiyi paylaştığını göstermiştir (Francis & Wilcox, 1994; Maltby, 1995; Smith, 1996). Buna karşılık, Lewis ve Maltby (1996) ise konuyla ilgili olarak, düşük psikotiklik değerlerinin kişisel dua sıklığı ile daha anlamlı düzeyde ilişkili olduğunu; fakat kiliseye katılım sıklığı ile bu düzeyde anlamlı bir ilişkisinin olmadığını saptamışlardır.

4 Şartlandırma / Conditioning: Başlangıçta tarafsız, yani pekiştirici bir özelliği bulunmayan bir uyarıcının özgün, daha önce öğrenilmiş veya kendi içinde pekiştirici özelliği bulunan bir başka uyarıcıyla yeterince eşleştirilerek birlikte uygulanması sonucunda organizmanın söz konusu tarafsız uyarıcıya yönelik davranış tepkisi vermesi şeklinde ortaya çıkan bir öğrenme sürecidir. Söz konusu bu süreç, uygulanan yöntemle bağlı olarak (a) klasik şartlandırma ve (b) işlemsel şartlandırma olmak üzere iki temel gruba ayrılmaktadır (Budak, 2000: 712).

5 Nevrotiklik / Neuroticism: Eysenck'in kendine özgü ortaya koymuş olduğu kişilik teorisinde, (i) temelsiz kaygı, (ii) gerilim ve (iii) duygusal dengesizliklerle tanımlandığı bir kişilik alt boyuttur (krş. Budak, 2000: 535).

6 Dışa-dönüklük / Extraversion: Eysenck'in kendine özgü ortaya koymuş olduğu kişilik teorisinde, dikkatin ve enerjinin iç dünyadan ve benlikten çok büyük ölçüde dış dünyaya yönlendirilmesiyle tanımlanan bir kişilik alt boyuttur (krş. Budak, 2000: 207-208).

7 Psikotiklik / Psychoticism: Eysenck'in kendine özgü ortaya koymuş olduğu kişilik teorisinde, (i) normal, (ii) şizofrenik ve (iii) manik-depresif olmak üzere üç farklı kişilik tipini birbirinden ayırt etmek için geliştirdiği bir kişilik alt boyuttur (Budak, 2000: 626).

Diğer araştırmacılar, H. J. Eysenck'in (1975, 1976) din teorisini sınamak için dinsel yaşayış biçimlerine yönelik geliştirilen iç-güdümlü ve dış-güdümlü dinsel yönelim⁸ arasındaki ayrımı kullanmışlardır. Sözü edilen bu ayrıma göre iç-güdümlü dinsel yönelim, kişisel ve bireyi merkeze alan bir dinsel yönelimdir (Allport, 1966; Allport & Ross, 1967). Öte yandan dış-güdümlü dinsel yönelimin tanımlanması ise koruma, destek ve sosyal statü sağlayan, dinsel katılıma ve ego savunması⁹ kullanımına izin veren güçlü bir gruba üyeliği vurgulamaktadır (Allport & Ross & Fleck, 1981; Genia & Shaw, 1991; Kahoe & Meadow, 1981). Araştırmacıların büyük çoğunluğu, konuyla ilgili yaptıkları çalışmalarda düşük psikotiklik değerleri ile her iki dinsel yönelim arasında anlamlı bir ilişki için kanıt bulamamışlardır (Chau & Johnson & Bowers & Darvill & Danko, 1990; Johnson ve ark., 1989; Robinson, 1990). Ancak konuyla ilgili olarak Maltby ve arkadaşlarının (1995) yaptığı çalışma hariçtir. Söz konusu bu çalışmada ise onlar, psikotiklik ile iç-güdümlü dinsel yönelim arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulmuşlardır.

Freud'un (Freud, 1907/1961, 1912-13/1961, 1927/1961) dinin fonksiyonlarıyla ilgili gözlemlerine dayanılarak kurgulanan ikinci araştırma alanı ise, dindarlık ile obsesif¹⁰ durum arasındaki ilişki üzerine oluşturulmuştur. Konuyla ilgili olarak Freud, bireysel obsesif nevrozlar ile dinin kolektif rolü arasındaki benzerlikler üzerinde durmuştur. Bu bağlamda Freud, her iki davranışı da kapsayan bir biçimde ritüeller olarak ortaya çıkan obsesif eylemler ile dinsel pratikler arasındaki benzer-

8 İç-güdümlü ve dış-güdümlü dinsel yönelim / Intrinsic and extrinsic religious orientation: Allport tarafından başlangıçta dikotomik bir yaklaşımla geliştirilen bu dindarlık modeli, din psikolojisi literatüründe, -birçok din psikoloğu tarafından da benimsenen- ve dinin derinlemesine boyutları bağlamında değerlendirilen bir yaklaşımı vurgulamaktadır. Adı geçen bu dikotomik ayrımdan 'iç-güdümlü dinsel yönelim/intrinsic religious orientation' e sahip olan bireyler, istek ve arzularını dinsel inanç ve talimatlarla uyumlu hale getirmeye çalışırlar. Sahip oldukları imanı içselleştirirler ve onun etkisi doğrultusunda hareketlerini düzenlemeye çaba gösterirler. Bu anlamda, dış güdümlü dindarlık modeline sahip olanlar dine pragmatist açıdan yaklaşırlarken bu tipler, içselleştirdikleri dini aynı zamanda yaşamaya çalışırlar. Bu tip bireyler için din; aşkın varlığın isteği doğrultusunda bireyi değişime zorlayan, benliği aşan bir alanda tezahür eden ve içten doğma bir değer taşımaktadır. Öte yandan "şahsilemiş din" olarak da nitelendirilen bu dinsel yönelimin; hoş görü, saygı, başkalarına karşı iyi niyet ve tutum, dinsel emir ve yasaklara uyma ile dinsel pratikler/ibadelerde süreklilik gibi temel karakteristik özellikleri vardır. Buna karşın 'dış-güdümlü dinsel yönelim/extrinsic religious orientation' e sahip olan bireyler ise dinsel inanç ve uygulamaları yaşama eğiliminde olmayıp, kendi bireysel istek ve arzuları için söz konusu bu dinsel değerlerden yararlanma düşüncesindedirler. Böyle bir yapıya sahip olan bireyler, dinin insan için birçok faydası olduğu inancıyla inançlarına sımsıkı sarılarak katı ve müsamahasız bir taraftarlık sergileyebilirler. Temelde onların bu tutumlarının sebebi ise dinin onların insani arzu ve ihtiyaçlarına hizmet etmiş olmasıdır. Fonksiyonel dindarlık olarak da adlandırılan bu yönelime sahip bireylerin dine karşı bir başka yaklaşım tarzı da; dinsel inanç ve anlayışlarına, kendi temel isteklerine uygun olan bir form vermiş olmalarıdır (Hökelekli, 1993: 76-78).

9 Ego savunması / Ego defense: Psikanaliz yaklaşımında, egonun tehdit edici dürtülere ve çatışmalara karşı savunma mekanizmaları aracılığıyla kendini savunması durumudur (Budak, 2000: 252).

10 Obsession/Obsesyon-Takıntı: Bireyin bilişsel yapısında istenmeyen, bunaltıcı olan ve bastırmaya ve/veya unutmaya yönelik tüm çabalara rağmen istemsizce tekrarlanan ve bilinç düzeyine sızarak kendini gösteren inatçı düşünce, dürtü veya imajlardır. Birey, bunları aşırı, rahatsız edici ve kendine yabancı şeyler olarak hisseder. Bir şarkının sözleri veya anlamsız ifadeler gibi iyi huylu olanların aksine; usdışı bir özelliğe sahip patolojik saplantılar da vardır. Sözü edilen bu patolojik takıntılar, bireyin iş veya sosyal yaşamını engelleyecek ölçüde bilincine ve davranışlarına egemen olabilir. Böyle bir psiko-patolojik tabloda, bireyde ortaya çıkan kaygıyı önlemeye yönelik olarak bu saplantılara, zorlanımlı davranışlar da eşlik edebilir. Tipik takıntılar arasında kirlenme, başkalarına zarar verme veya başkalarını öldürme korkuları sayılabilir (Budak, 2000: 656).

liklere vurgu yapmıştır. Bu durumda, -yapılması gerekip de- ihmal edilen pratikler ve özellikle diğer davranışlara aktarılan eylemler, bireyde suçluluk duygusu ortaya çıkarmaktadır.

Araştırmacılar, -yukarıda aktarılan- bu gözlemleri sınamak için Ai3 (Kline, 1971), Sandler-Hazari Obsesif Durum Envanteri Özellik Ölçeği (Sandler & Hazari, 1960), Rorschach İçerik Ölçeği (Masling, Rable & Blondheim, 1967), Sandler-Hazari Obsesif Durum Envanteri Belirti Ölçeği (Sandler & Hazari, 1960) ile Hıristiyanlığa ilişkin bazı dinsel tutum ölçeklerinin (Francis & Stubbs, 1987) yanı sıra dindarlığın özel ve genel ifadelerini içeren ölçekler (Brown, 1987) ile iç-güdümlü ve dış-güdümlü dinsel yönelim (Allport & Ross, 1967; Gorsuch & Venable, 1983) ölçekleri gibi birçok dindarlık ve obsesif durum ölçeği kullanmışlardır.

Francis'in Hıristiyanlığa Yönelik Tutum Ölçeği'nin (Francis & Stubbs, 1987) yetişkin formunu kullanan araştırmacıların büyük çoğunluğu, Hıristiyanlığa yönelik daha pozitif tutumların, obsesif belirtiler üzerinde değil de obsesif özellikler ölçeğindeki daha yüksek puanlara eşlik ettiğini saptamışlardır (Lewis, 1994; Lewis & Joseph, 1994a; Lewis & Maltby, 1992, 1994; Maltby, 1997b; Maltby, McCollam & Millar, 1994). Bununla birlikte, Lewis ve Maltby (1995b) konuyla ilgili yaptıkları bir çalışmada, obsesif kişilik özellikleri ile Hıristiyanlığa yönelik tutumlar arasında sadece kadınlar üzerinde anlamlı bir ilişki bulmuşlardır.

Her şeye rağmen araştırmacılar, -konuyla ilgili yaptıkları çalışmalarda- Freud'un gözlemlerini daha doğru biçimde sınamaya olanak sağlayan aşağıda belirtilen dindarlık ve obsesif durum ölçeklerini dikkate alan diğer dindarlık ölçeklerini de kullanmışlardır. Lewis (1994) ise bu konuda yapılacak araştırmalar için obsesif belirtilerin Freud'un teorisini yansıttığını öne sürmüştür. Çünkü obsesifliğin bu tipi, suçluluk ve ritüelistik davranışları vurgulamaktadır (Fontana, 1980). Öte yandan Maltby ve arkadaşları (1994) da, bu sözü edilen teoriyi sımayan dindarlık ölçeklerinin, dinin sosyal yönlerine vurgu yapması gerektiğini ortaya atmışlardır. Bu araştırmacılara göre, dinin toplumsal (Allport & Ross, 1967; Genia & Shaw, 1991), katılımcı (Fleck, 1981) ve savunmacı yönlerini (Kahoe & Meadow, 1981) vurgulayan dış-güdümlü dinsel yönelim,¹¹ Freud'un gözlemleriyle benzerlik göstermektedir.

Eğer yukarıdaki bu tanımlamalar kullanılacak olursa, Freud'un gözlemleri için bazı ampirik destekler bulunabilir. Bu bağlamda Maltby ve arkadaşları (1994), dindar olmayan kişiler, dış-güdümlü dinsel eğilim gösteren kişiler ve iç-güdümlü dinsel eğilim gösteren kişiler olmak üzere toplamdaki üç grup arasında bir ayırım yapmışlardır. Onlar, konuyla ilgili yaptıkları çalışmalarında, Sandler-Hazari obsesif belirti ölçeğinden dış-güdümlü dinsel yönelime sahip bireylerin, dindar olmayan kişiler-

11 Yönelim/Orientation: Bireyin, olaylara olgulara ve/veya durumlara karşı belli ve özgün bir tarzda tepki verme eğilimine yol açan bir bakış açısını ve bilişsel bir dünya görüşünü ifade eder (Budak, 2000: 843).

den daha yüksek düzeyde anlamlı puanlar aldıklarını; buna karşın iç-güdümlü dinsel yönelime sahip bireylerin ise dindar olmayan kişilerden daha yüksek puan almadıklarını tespit etmişlerdir. Adı geçen bu araştırmacılar, söz konusu bu bulgunun, Freud'un gözlemleri için en azından bilimsel bir destek sağladığını belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra, Maltby ve arkadaşları (1995), konuyla ilgili yaptıkları bir başka araştırmada ise Freud'un bu teorisi için bazı destekleyici bulgular ortaya koymuşlardır. Dindarlık ve kişilik ölçeklerinin birçoğunu karşılaştıran bu araştırmacılar, Sandler-Hazari obsesif belirti ölçeğinin Güney Amerikalı kadın ve erkek Baptistler arasında dış-güdümlü dinsel yönelim olarak aynı bileşenler üzerine yüklemeyi yaptığını saptamışlardır.

Kişilik ve dini kapsayan araştırma alanı içerisinde, son dönemde yukarıda sözü edilen bu teorilerin bazılarını karşılaştırmaya yönelik bilimsel çabalar söz konusudur. Bu bağlamda Maltby ve arkadaşları (1995), konuyla ilgili yaptıkları bir çalışmada; psikotikliğin, dine kişisel bir yönelimi gösteren ölçekler üzerine negatif bir yüklemeye yapması ve obsesif durum ölçeklerinin ise dine kamusal yönelimi gösteren ölçekler üzerine yüklemeye yapmaları bakımından H. J. Eysenck (1975, 1976) ile Freud'un (1907/1961) dine ilişkin geliştirdikleri teoriler arasında anlamlı bir fark tespit etmişlerdir. Bununla birlikte şu anda bu iki teori arasındaki fark, Amerikalı Güney Baptistlerden başka örneklem kullanan araştırmacılardan sınırlı düzeyde bir bilimsel destek de görmüştür. Bu belirgin ayırım göz önünde bulundurulursa, kişilik teorileri kesin gibi görünen dinsel tutum ve davranışla nasıl bir ilişki içerisindedir. Bu çalışmanın amacı, Amerikalı olmayan örneklem üzerinde –istatistiksel olarak- elde edilen bir takım dinsel ve kişilik göstergelerinin verilerini kullanarak H. J. Eysenck ve Freud'un dinle ilgili geliştirmiş oldukları teorileri karşılaştırmaktır.

2. METOD

a.a. Örneklem [Katılımcılar]

Araştırmanın örneklem grubunu, Birleşik Krallık ve İrlanda Cumhuriyeti'nden 436 erkek ve 604 kadın olmak üzere toplamda 1.040 yetişkin katılımcı/denek oluşturmaktadır. [İstatistiksel olarak katılımcı dağılımı ise şöyledir: İngiltere (n = 353); Kuzey İrlanda (n = 386); İrlanda Cumhuriyeti (n = 301)]. Öte yandan örneklem grubunun yaş dağılımı ise 17 ile 72 yaş aralığındadır (M = 40.2).

a.b. Veri Toplama Araçları [Anket Formları]

Araştırmanın uygulama sürecindeki tüm katılımcılar, aşağıdaki ölçek maddelerini kapsayan bir anket formunu cevaplamışlardır:

1. Francis Hıristiyanlığa Yönelik Tutum Ölçeği / Francis Scale of Attitude Toward Christianity'nin (Francis & Stubbs, 1987) yetişkin formu.

2. Her Yaş İçin Uygun İç-güdümlü ve Dış-güdümlü Dinsel Yönelim Ölçeği / Age-Universal I-E Scale'nin¹² (Gorsuch & Venable, 1983) düzeltilmiş formu. Orijinali Allport & Ross (1967) tarafından geliştirilen Dinsel Yönelim Ölçeği / Religious Orientation Scale'nden türetilen bu çalışmadaki Her Yaş İçin Uygun İç-güdümlü ve Dış-güdümlü Dinsel Yönelim Ölçeği, Lewis ve Maltby (1996) tarafından önerilen iki değişikliği kapsamaktadır. Ölçekteki ilk değişiklik, cevaplama biçimi ve yönergelerle ilgili olarak yapılmıştır. Bu çerçevede, cevap formatı olarak 'kesinlikle katılmıyorum' ile 'kesinlikle katılıyorum' arasında değişen beşli ölçekleme yerine, '(1) evet, (2) kararsızım ve (3) hayır' olmak üzere üçlü ölçekleme formatı kullanılmıştır. Ölçekteki ikinci yapısal değişiklik ise, kiliseye katılım sıklığını ifade eden 6 madde üzerinde yapılmıştır. Her Yaş İçin Uygun İç-güdümlü ve Dış-güdümlü Dinsel Yönelim Ölçeği'nin (Lewis & Maltby, 1996) orijinal formuyla karşılaştırıldığında Amerikan, İngiliz ve İrlandalı yetişkin örneklem üzerinde uygulanan bu iç-güdümlü ve dış-güdümlü dindarlık ölçeğinde, revize edilerek geliştirilen iç psikometrik özellikler istatistiksel olarak ispatlanmıştır. Tüm bunlara ek olarak, okul çağındaki çocuklar üzerinde yeterli düzeydeki güvenilirlik çalışmaları¹³ ile yetişkinler üzerinde uygulanan kişilik ölçekleriyle eş zamanlı olarak yapılan geçerlik¹⁴ çalışmaları, sözü edilen bu dindarlık ölçeğinin psikometrik açıdan geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğunu kanıtlamıştır (Maltby, 1997a, baskıda).
3. Düzeltilmiş Eysenck Kişilik Envanteri / Revised Eysenck Personality Questionnaire'nin¹⁵ kısaltılmış formu (EPQR-A; Francis & Brown & Philipchalk, 1992).
4. Sandler-Hazari Obsesif Durum Ölçeği / Sandler-Hazari Obsessionality Inventory (Sandler & Hazari, 1960). Sözü edilen bu ölçek, obsesif kişilik özellikleri ile obsesif belirtileri ölçen iki alt ölçekten meydana gelmektedir. Bunlardan

12 Din psikolojisi literatüründe, AUI-ES'in tam metin orijinal ölçek maddeleri ve psikometrik özellikleri bağlamında tarihsel gelişim sürecine ilişkin teorik bilgiler vardır (bkz. Hill & Hood, 1999: 123).

13 Güvenirlik / Reliability: Bir ölçme aracının ölçme sonuçlarındaki kararlılık derecesidir. Aynı ölçme aracının, aynı deneklere iki kez uygulanması durumunda ortaya çıkan bu iki ölçme sonuçlarının tutarlılığı, o ölçeğin güvenilirliğini göstermektedir (Köklü, 2002: 59).

14 Geçerlik / Validity: Araştırma deseninde, bir değişkenin ölçülmesi istenen olguyu psikometrik olarak ölçme derecesidir (Köklü, 2002: 53).

15 Eysenck Kişilik Envanteri / Eysenck Personality Inventory – EPI: Eysenck tarafından kişiliğin çeşitli boyutlarını belirlemek amacıyla geliştirilen bir kişilik ölçeğidir. Özellikle psikiyatrik teşhis amacıyla kullanılan bu ölçek, Eysenck'in (a) dışadönüklük-içedönüklük, (b) nevroitiklik-normallik ve (c) psikotiklik olarak adlandırılan üç temel boyutlu kişilik teorisine dayanmaktadır (Budak, 2000: 288).

obsesif kişilik özellikleri, 'hiyjen,¹⁶ benlik kontrolü,¹⁷ düzen ve katılık¹⁸ üzerine vurgu yapan ilgili ölçek maddeleri tarafından ölçülmektedir. Öte yandan obsesif belirtiler ise 'suçluluk, ritüelistik davranışlar, kararsızlık, zorlanımlı düşünceler¹⁹ ve dürtü²⁰ hisleriyle betimlenen ölçek maddeleri tarafından ölçülmektedir.

5. Brown'un (1987) dindarlığın özel ve genel ifadeleri arasındaki ayrımı temel alan iki dinsel davranışın sıklığıyla ilgili iki soru: Söz konusu sorulardan birincisi, deneklerin ibadet yerlerine ne kadar sıklıkla katıldıklarıyla ilgilidir. Bununla ilgili uygun cevaplar '(1) hiç, (2) çok seyrek, (3) ayda bir, (4) onbeş günde bir, (5) haftada bir veya daha fazla' şeklinde düzenlenmiştir. Konuyla ilgili ikinci soru ise, deneklerin ne kadar sıklıkla kişisel dua yaptıklarıyla ilgilidir. Bununla ilgili uygun cevaplar da '(1) hiç, (2) az, (3) ara-sıra, (4) sıklıkla, (5) günlük' şeklinde düzenlenmiştir.

3. BULGULAR [SONUÇLAR]

Tablo-1'de yer alan istatistiksel değerler, bu çalışmada kullanılan ölçeklerin her biri için alfa katsayısını kapsayan tüm ölçekler arasındaki Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısını²¹ içermektedir (bkz. Ekler: Tablo-1). Söz konusu bu tabloya, cinsiyet değişkeni de eklenmiştir (1 = Erkek, 2 = Kadın).

Konuyla ilgili yapılan istatistiksel analizlerin sonucunda, bu çalışmada kullanılan ölçeklerin çoğu için tatmin edici iç güvenilirlik değerleri elde edilmiştir. Tespit edilen alfa katsayısı, psikotikliğin psikometrik özelliklerinin önceki zorluklarıyla karşılaştırıldığında yüksek çıkmıştır. Yine de bu kişilik boyutunu ölçmedeki önceki zorluklar göz önünde bulundurulduğunda, bu katsayının uygun olduğu görülmüştür (Francis, 1996).

16 Hiyjen/Hygiene: Koruyucu hekimlik bağlamında genellikle enfeksiyon ve hastalık riskini azaltmak amacıyla uygulanan temizlik ve bakım teknikleri için kullanılan bir terimdir (Budak, 2000: 370). Ancak sözü edilen ölçekteki bu olgu, bireylerin özellikle temizlik üzerine gereğinden fazla bir biçimde geliştirdikleri obsesif eğilimlerini betimlemek amacıyla kullanılmıştır.

17 Benlik-kontrolü / Self-control: Bireyin kendi davranışlarına hükmedebilme ve kendi dürtülerini dizginleyebilme yetisidir (Budak, 2000: 576).

18 Katılık/Rigiditey: Davranışlarını, tutum ve kanılarını değiştirme yetisinden yoksunluk veya bu tür değişimlere yönelik aşırı direnmeyle tanımlanan bir kişilik özelliğidir (Budak, 2000: 435).

19 Zorlanımlı düşünceler/Compulsive thoughts: Bireyin kontrol dışı sahip olduğu istenmedik düşüncelerini ifade eder (krş. Budak, 2000: 858-859).

20 Dürtü/Impulse: Bireyin sahip olduğu ani, güçlü ve bazen de karşı konulamaz bir itkidir (Budak, 2000: 241).

21 Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı / Pearson's Product Moment Correlation Coefficient: Aralık ya da oranlı ölçek düzeyinde ölçülen iki sürekli değişken arasındaki doğrusal ilişkiyi hesaplamak üzere kullanılır. Bu tekniğin kullanılabilmesi, değişkenlerin normal dağılımını gerektirir. -1 ile +1 arasında değerler alır. Söz konusu bu değerlerden -1 değeri iki değişken arasındaki mükemmel negatif bir ilişkiyi, +1 ise mükemmel pozitif bir ilişkiyi gösterir. 0 değeri ise ilişkinin olmadığı anlamına gelir (Köklü, 2002: 110-111).

Bu ampirik araştırmada çalışılan örneklemin²² büyüklüğü sebebiyle, değişkenler arasındaki anlamlı ilişkileri yorumlayabilmek için daha yüksek bir anlamlılık kriteri ($p < .001$) kullanılmıştır. (Gerçi, sözü edilen bu tablo, aynı zamanda bu ilişkilerden elde edilen bulguları analiz etmek için $p < .01$ değerini de kapsamaktadır.) Tüm dindarlık ölçekleri arasında anlamlı düzeyde pozitif ilişkiler ortaya konulmuştur. Bu bağlamda psikotikliğin Francis tutum ölçeği, iç-güdümlü dinsel yönelim ve daha yüksek kişisel dua sıklığıyla negatif olarak anlamlı düzeyde bir ilişkisi görülmüştür. Bu verilere ek olarak, obsesif kişilik özellikleri ölçeği üzerinde elde edilen yüksek değerlerin ise Hıristiyanlıktaki pozitif tutum, iç-güdümlü dinsel yönelim, daha yüksek kişisel dua sıklığı, obsesif belirtiler, yüksek nevrotiklik ve yalan söyleme değerleriyle pozitif olarak anlamlı düzeyde bir ilişkisi olduğu saptanmıştır. Obsesif kişilik özellikleri, aynı zamanda psikotiklik ile anlamlı düzeyde negatif bir ilişkiyi paylaşmıştır. Bunun yanı sıra dış-güdümlü dinsel yönelim ile nevrotiklik ve obsesif belirtiler ölçekleri arasında pozitif olarak anlamlı düzeyde bir ilişki bulunmuştur. Cinsiyet ile tüm dindarlık ölçekleri ve nevrotiklik arasında da anlamlı düzeyde pozitif bir ilişki görülmüştür (cinsiyet değişkeni bağlamında kadınlar, tüm ölçeklerde daha yüksek puan almışlardır). Yine cinsiyet ile psikotiklik arasında da anlamlı düzeyde, fakat bu kez negatif bir ilişki saptanmıştır (cinsiyet değişkeni bağlamında bu kez de erkekler, bu ölçekten daha yüksek puan almışlardır).

Konuyla ilgili elde ettiğim bu bulguları, Maltby ve arkadaşları (1995)'nin bulgularıyla karşılaştırabilmek ve çeşitli ölçekler arasındaki korelasyonlar üzerinden yapılacak yorumları kolaylaştırabilmek için bu çalışmada kullandığım tüm ölçeklere temel bileşenler analizi²³ uyguladım (Harman, 1967). Daha sonraki aşamada, çıkartılan bileşenlerin sayısı ise tarama testi ile seçilmiş (Cattell, 1966) ve bunun sonucunda elde edilen çözümlenmeler, basit yapılara dönüştürülmüştür (bkz. Ekler: Tablo-2). Yukarıda sözü edilen istatistiksel yüklemeler sonucunda yapılan analizlerden alt sınırı tam olarak .44 değeriyle kabul edilen (Comrey, 1973) toplam yedi adet bileşen ortaya çıkarılmıştır.

Konuyla ilgili yapılan istatistiksel analizler sonucunda, 'Francis Hıristiyanlığa Yönelik Tutum Ölçeği, iç-güdümlü dinsel yönelim ölçeği, kişisel dua sıklığı ve psikotiklik', (diğer değişkenlere negatif yüklem yapılarak) birinci bileşen üzerine yüklenmiştir. İkinci bileşende ise 'nevrotiklik ve obsesif belirtiler' birlikte yüklenmiştir. Bu çalışmada kullanılan geriye kalan ölçeklerden dış-güdümlü dinsel yönelim ölçeği, kiliseye katılım sıklığı, dışadönüklük ve yalan değerleri ile obsesif kişilik özelliklerinin hepsinin ilginç bir şekilde ayrı bileşenler üzerine yüklendiği görülmüştür.

22 Örneklem/Sample: Ampirik araştırmalardaki bir evrenin tüm özelliklerini yansıtan küçük alt gruptur (Köklü, 2002: 106).

23 Temel Bileşenler Analizi/Principal Components Analysis: Özellikle psikoloji alanındaki ampirik çalışmalarda çok sayıda değişkenin incelendiği çok değişkenli istatistiksel analizlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu türden yapılan analizlerde ise değişkenler arasındaki ilişkiler söz konusu olabilmektedir. Bu durum, bağımsızlık kuralını etkilediğinden ve çok sayıda değişkenle çalışılıyor olması yorumları güçleştirdiğinden değişkenler arasındaki bağımlılık yapısının yok edilmesi ve boyut indirgeme amacıyla temel bileşenler analizi kullanılmaktadır (Köklü, 2002: 135).

4. TARTIŞMA VE YORUM

Bu çalışmadaki amacım, Amerikalı olmayan yetişkin örneklem üzerinde bazı dindarlık ve kişilik ölçekleri arasındaki ilişkiyi sınamaktır.

Korelasyon katsayıları ve temel bileşenler analizlerine dayalı olarak elde edilen istatistiksel bulgular; iç-güdümlü dinsel yönelim, kişisel dua sıklığı ve dinsel tutumu kapsayan dindarlığın tüm kişisel yönlerinin psikotiklik ile negatif yönde bir ilişkisi olduğunu ortaya çıkarmıştır. Öte yandan, hiçbir dinsel ölçek ile içerisinde Düzeltilmiş Eysenck Kişilik Envanteri'nin kısaltılmış formunu (Francis, Brown & Philipchalk, 1992) da kapsayan diğer ölçekler arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bu verilerden hareketle, psikotiklikten elde edilen düşük değerlerin dinin kişisel yönleriyle ilişkili olabileceğini düşünüyorum. Söz konusu bu bulgular, H. J. Eysenck'in tutum teorisi ve daha önce sözü edilen Amerika'daki Güneylı Baptistler üzerine yapılan çalışma verileriyle tutarlılık göstermektedir (Maltby ve ark., 1995).

Araştırmadan elde edilen bu bulgular, Freud'un konuyla ilgili kuramsal düşünceleri kapsamında değerlendirildiğinde ise daha az tatmin edicidir. Dış-güdümlü dinsel yönelim, obsesif belirtiler ile ilişkili olsa da korelasyonel istatistiği düşüktür. Dolayısıyla bu iki değişkenin varyansın sadece % 3'ünü paylaştığı varsayılmaktadır. Bunun yanı sıra, söz konusu bu iki değişken, temel bileşenler analizinde birlikte değerlendirilmemiştir. Bu araştırmadan ortaya çıkan bulgular, Maltby ve arkadaşlarının (1995) dış-güdümlü dinsel yönelimin, obsesif ritüellerle birlikte ele alınması görüşüne destek vermektedir. Aynı zamanda bu bulgular, din psikolojisi alanında sözü edilen bu olgular arasındaki ilişkinin anlamlılığının sınırlı olabileceğini göstermektedir.

Öte yandan araştırmadan elde edilen bu veriler, obsesif kişilik özelliklerinin iç-güdümlü dinsel yönelim, kişisel dua sıklığı ve dinsel tutumunu kapsayan dindarlığın kişisel yönleri ile pozitif yönde bir ilişkisi olduğunu ortaya çıkarmıştır. Sözü edilen bu bulgular, konuyla ilgili daha önceden yapılmış çalışmalarla uyum göstermektedir (Lewis, 1994; Lewis & Joseph, 1994b; Lewis & Maltby, 1994; Maltby, 1997b). Bununla birlikte, dinin sözü edilen bu yönleri ile obsesif olma durumu arasındaki varyans, % 3'den daha düşük olarak bulunmuştur. Ayrıca obsesif kişilik özellikleri ölçeği, yukarıda sözü edilen bu üç dindarlık ölçeği ile aynı bileşen üzerine yüklenmemiştir. Bu veriler de, obsesif kişilik özellikleri ile din arasındaki ilişkinin sınırlı olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Özetle, bu çalışmadan elde edilen veriler, H. J. Eysenck (1975, 1976) ve Freud'un (1907/1961) din üzerine yaptığı gözlemlerinin din psikolojisi içerisinde bazı uygunluklar gösterebileceğini ortaya koymuştur. Aynı zamanda bu bulgular, psikotikliğin dinin kişisel görünümüyle negatif yönde ilişkili olmasına rağmen; obsesif olma ve din arasındaki ilişkinin parçalanmış, ılımlı ve sınırlı olduğunu da göstermiştir.

KAYNAKÇA

- Allport, G. W. (1966). Religious context of prejudice. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 5, 447-457.
- Allport, G. W. & Ross, J. M. (1967). Personal religious orientation and prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology*, 5, 432-433.
- Brown, L. B. (1987). *The psychology of religious belief*. London: Academic Press.
- Cattell, R. B. (1966). *Handbook of multivariate experimental psychology*, Chigago IL: Rand-McNally.
- Chau, L. L. & Johnson, R. C. & Bowers, J. K. & Darvell, T. J. & Danko, G. P. (1990). Intrinsic and extrinsic religiosity as related to conscience, adjustment and altruism. *Personality and Individual Differences*, 11, 397-400.
- Comrey, A. L. (1973). *A first course in factor analysis*. San Diego: Academic Press.
- Eysenck, H. J. (1975). Structure of social attitudes. *British Journal of Social and Clinical Psychology*, 14, 323-333.
- Eysenck, H. J. (1976). The structure of social attitudes. *Psychological Reports*, 39, 463-466.
- Eysenck, H. J. & Eysenck, M. W. (1985). *Personality and individual differences: A natural science approach*. New York: Plenum.
- Fleck, J. R. (1981). Dimensions of personal religion: A dichotomous view. In J. R. Fleck & J. D. Carter (Eds.), *Psychology and Christianity* (pp. 66-80). New York: Harper and Row.
- Fontana, D. (1980). Some standardization data for the Sandler-Hazari Obsessionality Inventory. *British Journal of Medical Psychology*, 53, 267-275.
- Francis, L. J. (1991). Personality and attitude towards religion among adult-church-goers in England. *Psychological Reports*, 69, 791-794.
- Francis, L. J. (1992). Neuroticism and intensity of religious attitudes among clergy in England. *The Journal of Social Psychology*, 125, 577-580.
- Francis, L. J. (1996). The development of an abbreviated form of the revised Junior Eysenck Personality Questionnaire (JEPQR-A) among 13-15 year olds. *Personality and Individual Differences*, 21, 835-844.
- Francis, L. J. & Bennett, G. (1992). The relationship between personality and religion among female drug misusers. *Drug and Alcohol Dependence*, 30, 27-31.
- Francis, L. J. & Brown, L. B. & Philipchalk, R. (1992). The development of an abbreviated form of the Revised Eysenck Personality Questionnaire (EPQR-A): Its use among students in England, Canada, the USA and Australia. *Personality and Individual Differences*, 13, 442-449.
- Francis, L. J. Pearson, P. R. (1993). The personality characteristics of student church-goers. *Personality and Individual Differences*, 15, 373-380.

- Francis, L. J. & Stubbs, M. T. (1987). Measuring attitude towards Christianity: From childhood to adulthood. *Personality and Individual Differences*, 8, 741-743.
- Francis, L. J. & Wilcox, C. (1994). Personality, prayer and church attendance among 16-year-old to 18-year-old girls in England. *The Journal of Social Psychology*, 134, 243-246.
- Freud, S. (1961). Obsessive actions and religious practices. In J. Strachney (Ed. & Trans.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (Vol. 9, pp. 167-175). London: Hogarth Press & The Institute of Psychoanalysis. (Original work published 1907).
- Freud, S. (1961). Totem and taboo. In J. Strachney (Ed. & Trans.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (Vol. 13, pp. 1-162). London: Hogarth Press & The Institute of Psychoanalysis. (Original work published 1912-13).
- Freud, S. (1961). The future of an illusion. In J. Strachney (Ed. & Trans.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (Vol. 21, pp. 21-45). London: Hogarth Press & The Institute of Psychoanalysis. (Original work published 1927).
- Genia, V. & Shaw, D. G. (1991). Religion, intrinsic-extrinsic orientation and depression. *Review of Religious Research*, 32, 274-283.
- Gorsuch, R. L. & Venable, G. D. (1983). Development of an 'Age-Universal' I-E scale. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 22, 181-187.
- Harman, H. H. (1967). *Modern factor analysis* (2. ed.). Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Johnson, R. C. & Danko, G. P. & Darvill, T. J. & Bochner, S. & Bowers, J. K. & Huang, Y. H. & Park, J. Y. & Pecjak, V. & Rahim, A. R. A. & Pennington, D. (1989). Cross-cultural assessment of altruism and its correlates, *Personality and Individual Differences*, 10, 855-868.
- Kahoe, R. D. & Meadow, M. J. (1981). A developmental perspective on religious orientation dimensions. *Journal of Religion and Health*, 20, 8-17.
- Kline, P. (1971). *Ai3Q: An experimental manual*. Windsor, England: National Foundation for Educational Research.
- Lewis, C. A. (1994). Religiosity and obsessionality: The relationship between Freud's 'religious practices'. *The Journal of Psychology*, 128, 189-196.
- Lewis, C. A. & Joseph, S. (1994a). Obsessive actions and religious practices. *The Journal of Psychology*, 128, 699-700.
- Lewis, C. A. & Joseph, S. (1994b). Religiosity: Psychoticism and obsessionality in Northern Irish university students. *Personality and Individual Differences*, 17, 685-687.
- Lewis, C. A. & Maltby, J. (1992). Pre-oedipal fixation and religiosity: A refinement. *The Journal of Psychology*, 126, 687-688.
- Lewis, C. A. & Maltby, J. (1994). Religious attitudes and obsessional personality traits among U.S.A. adults. *Psychological Reports*, 75, 353-354.

- Lewis, C. A. & Maltby, J. (1995a). Religiosity and personality among U.S.A. adults. *Personality and Individual Differences*, 18, 293-295.
- Lewis, C. A. & Maltby, J. (1995b). Religious attitude and practice: Its relationship to obsessionality. *Personality and Individual Differences*, 19, 105-108.
- Lewis, C. A. & Maltby, J. (1996). Personality, prayer and church attendance in a sample of male college students in the USA. *Psychological Reports*, 78, 1-3.
- Maltby, J. (1995). Personality, prayer and church attendance among U.S. female adults. *The Journal of Social Psychology*, 135, 529-531.
- Maltby, J. (1997a). An amended version of religious orientation: Some data on reliability and validity among English and Northern Irish school-children. *The Irish Journal of Psychology*, 18, 448-450.
- Maltby, J. (1997b). Obsessionality personality traits: The association with attitudes toward Christianity and religious Puritanism. *The Journal of Psychology*, 131, 675-677.
- Maltby, J. (1997c). Personality correlates of religiosity among adults in the Republic of Ireland. *Psychological Reports*, 81, 827-831.
- Maltby, J. (in press). Religious orientation and Eysenck's personality dimensions: The use of the amended religious orientation scale to examine the relationship between religiosity, psychoticism, neuroticism and extraversion. *Personality and Individual Differences*.
- Maltby, J. & Lewis, C. A. (1996). Measuring intrinsic and extrinsic orientation toward religion: Amendments for its use among religious and non-religious samples. *Personality and Individual Differences*, 21, 937-946.
- Maltby, J. & McCollam, P. & Millar, D. (1994). Religiosity and obsessionality: A refinement. *The Journal of Psychology*, 128, 609-611.
- Maltby, J. & Talley, M. & Cooper, C. & Leslie, J. C. (1995). Personality effects in personal and public orientation toward religion. *Personality and Individual Differences*, 19, 157-163.
- Masling, J. & Rabie, L. & Blondheim, S. H. (1967). Obesity, level of aspiration, and Rorschach and TAT measures of oral dependence. *Journal of Consulting Psychology*, 31, 233-239.
- Robinson, T. N. (1990). Eysenck personality measures and religious orientation. *Personality and Individual Differences*, 11, 915-921.
- Sandler, J. & Hazari, A. (1960). The obsessional: On the psychological classification of obsessional character traits and symptoms. *British Journal of Medical Psychology*, 33, 113-122.
- Smith, D. L. (1996). Private prayer, public worship and personality among 11-15-year-old adolescents. *Personality and Individual Differences*, 21, 1063-1065.

Dipnot Bibliyografyası

- Ayvaşık, H. B. ve ark. (2000). *Psikoloji terimleri sözlüğü*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Budak, S. (2000). *Psikoloji sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Erkuş, A. (1994). *Psikoloji terimleri sözlüğü*. Ankara: Doruk Yayınları.
- Gürün, O. A. (1996). *Psikoloji sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Hill, P. C. & Hood, R. W. Jr. (1999). *Measures of Religiosity*. Birmingham: Religious Education Press.
- Hökekleli, H. (1993). *Din psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Köklü, N. (2002). *Sosyal bilimler için açıklamalı istatistik terimleri sözlüğü*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Maltby, J. (1999). Personality dimensions of religious orientation. *The Journal of Psychology*, 133 (6), 631-640.

Ekler

Tablo-1:

Tüm Ölçeklerin Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayıları İle Alfa Katsayıları

Ölçekler	α	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1. Francis Tutum	.94	.33**	.38**	.19**	.16**	-.27**	-.08*	.04	.03	.15**	-.02	.18**
2. İğdümlü Yönelim	.82	-	.35**	.12**	.19**	-.26**	.04	.01	-.02	.13**	.01	.16**
3. Kişisel Dına	N/A	-	-	.15**	.22**	-.23**	-.09*	-.02	.06	.17**	.03	.22**
4. Dıřđümlü Yönelim	.79	-	-	-	.23**	.06	.08*	.13**	.04	-.05	.18**	.15**
5. Kılıse Katılımı	N/A	-	-	-	-	-.01	-.04	.09*	-.01	.07	.06	.21**
6. Psikotiklik	.67	-	-	-	-	-	.01	-.02	-.18**	-.16	-.06	-.18**
7. Dıřadonüklük	.84	-	-	-	-	-	-	.06	-.03	.01	-.05	.02
8. Nevrotiklik	.85	-	-	-	-	-	-	-	.09*	.12**	.27**	.13**
9. Yalan Söylenme	.74	-	-	-	-	-	-	-	-	.11**	.07	.02
10. Obsesif Özellikler	.70	-	-	-	-	-	-	-	-	-	.18**	-.01
11. Obsesif Beirtirler	.71	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	.06
12. Cinsiyet	N/A	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

* p < .01; ** p < .001 (iki yönlü)

Tablo-2:

Tüm Örneklemeler İçin Eğimli Rotasyonla Birlikte Ölçeklerin Temel Bileşenler Analizi Değerleri

Ölçekler	1	2	3	4	5	6	7
1. Francis Tutum	.71						
2. İçgüdümlü	.68						
3. Kişisel Dua	.73						
4. Dışgüdümlü				-.77			
5. Kilise Katılımı						.65	
6. Psikotiklik	-.51						
7. Dışadönüklük			.92				
8. Nevrotiklik		.91					
9. Yalan Söylenme					.83		
10. Obsessif Özellikler							-.62
11. Obsessif Belirtiler		.62					